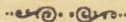

НА СТОРОЖІ ДУШІ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТИНИ

ОПДЛ — до українського громадянства
Ю. Тищенко : З історії української дитячої книжки
Б. Гошовський : У боротьбі за духа нації в душах дітей.

Накладом
ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ.

**За
рідну книжку дітям**

Р.Б. 1951

ОБ'ЄДНАННЯ ПРАЦІВНИКІВ ДИТЯЧОЇ ЛІТЕРАТУРИ
Париж, Нью-Йорк, Торонто, Буенос-Айрес, Мельборн

Рідна дитяча книжка — зброя в бою
за душу української дитини.

Вп. П. ....

В .....

ЗА ПОЖЕРТВУ

на фонд Центрального Видавництва Дитячої
Літератури складає від імени українських дітей
щиросердечну подяку

Об'єднання Працівників Дитячої Літератури.

ДО УКРАЇНСЬКОГО ГРОМАДЯНСТВА!

(З заклику ОПДЛ)

Проблема виховання молодого покоління в сучасній українській еміграційній дійсності виростає до розмірів першорядної ваги. Від розв'язки цієї проблеми залежить чи наша молодь в змінених умовах життя зможе зберегти духовий зв'язок з Батьківщиною, щоб підготуватися до сповнення історичного завдання: стати перед світом носієм Української Правди, чи розтопиться в чужинецькому морі.

Одним з основних засобів нашого виховного пляну на чужині мусить бути рідна книжка для молоді. Книжка для її духа — це те саме, що пожива, повітря, вода й сонце для її тіла. Силою й чарами слова книжка підтримує почуття любови до всього, що рідне: рідної землі народу, його мови, прадідівської віри та прадідівських традицій. Неможливо уявити собі наше існування на довшу мету в діяспорі-розсіянні без книжки для молоді. Це означало б її духову загибель. Цього не сміє допустити ніяке покоління батьків, що дорожить майбутнім народу. Наша молодь мусить дістати свою книжку — частину втраченої Батьківщини. Проблема ця настільки важлива, що її не сміють відсувати в тінь ніякі інші наші турботи.

Найгостріше вагу цього питання розуміють люди, згуртовані в "Об'єднанні Працівників Дитячої Літератури".

Створене на еміграції в Німеччині 1945 р., ОПДЛ згуртувало ряд фахівців у ділянці дитячої літератури — сучасних письменників для дітей, літературознавців, образотворчих мистців, музик — творців дитячої пісні, педа-

гогіз і інших працівників у користь української дитини.

У своїй праці ОПДЛ базувалося й базується на всеукраїнських основах, а на прапорі своєму ставить національні українські ідеали, християнську етику й мораль.

Об'єднання відбуло ряд творчих з'їздів-конференцій, вислідом яких були друковані праці з ділянки теорії й історії дитячої літератури та зв'язаних з нею психологічно-педагогічних питань. Одночасно з цим ОПДЛ взяло на себе важкий в умовах повоєнної Німеччини обов'язок дати нашим дітям і молоді доброякісну рідну книжку в руки. З цією метою проголосило два конкурси на твори дитячої літератури і створило видавництво під назвою "Нашим Дітям", яке без огляду на великі труднощі, всеж вспіло видати кругло 40 випусків дитячої літератури, в тому ряд видань високої літературної й мистецької вартости.

Праця ОПДЛ найшла повне признання серед загалу нашого громадянства, але вона далеко незавершена. ОПДЛ вважає, що вона буде завершеною тільки тоді, коли кожна українська дитина на чужині діставатиме в руки рідну книжку — таку чарівну й дорогу, якою є для нас і мусить бути для наших дітей наша Україна.

Здійснення цього видавничого пляну є можливе тільки при допомозі всього українського громадянства. Ця допомога — це передовсім пожертви на створення й розбудову видавничого фонду.

Проголошуючи творення шляхом пожертв видавничого фонду дитячої літератури, звертаємося до всіх українців на еміграції: допоможіть донести до юних сердець подих Рідного Краю, даймо нашим дітям рідну книжку!

Об'єднання Працівників Дитячої Літератури:

Ред. Ю. Тищенко, голова; проф. Марія Юркевич, секретар;
проф. П. Одарченко, касієр.

З ІСТОРІЇ УКРАЇНСЬКОЇ ДИТЯЧОЇ КНИЖКИ

Коли хтось вірить в те, що його плян досягне мети, то розбудову його закладає на твердому ґрунті, очистивши від фантастики й романтики той матеріял, що лягає в основу фундаменту. Це в однаковій мірі торкається розбудову і матеріяльного і ідейного характеру.

В нашому національному відродженні — на початках його, здається, саме такої віри й бракувало. Вже побіжний огляд говорить про те, що піонерам його бракувало твердої віри в те, що конечна ціль взагалі буде досягнена, та й сама ціль була чимсь туманним. Здебільшого ці піонери здаються нам тепер мрійниками, які, згадуючи минуле, хотіли, щоб воно повернулось у тих романтичних формах, якими воно здавалось з оповідань “На хуторі коло Диканьки”.

Чи багато було таких, реально думаючих людей, що ставили собі метою відбудову самостійної ні від кого незалежної України за часів навіть Шевченка, Куліша, Костомарова, а пізніше й Драгоманова?

Їх можна рахувати одиницями.

Часи до 1905 року, тобто до першої революції в Росії і в Україні, можна вважати у нас часами захоплення етнографізмом, піснями, вишивками, галушками й варениками. Навіть українська інтелігенція у своїй більшості не йшла далі “галушкового патріотизму”.

Тому то й не диво, що на фундамент розбудови українського національного руху майже не зверталось уваги. Про те, що така розбудова вимагає зусиль не одного покоління, що знесилене в своїй праці одне покоління має передати продовження її наступному, мало хто думав. Це й було причиною того, що на виховання дітей в національному дусі не зверталось найменшої уваги.

Тільки такі велетні, як Т. Г. Шевченко своїм поглядом сягали в майбутність нашого відродження і звертали увагу на прийдешні покоління. Тож не диво, що першим, хто дав можливість українській дитині навіть поза школою “своєму навчатись” був Т. Г. Шевченко. Він перший дав нашій дитині “Український буквар” і видав його в 1860 році в друкарні П. Куліша.

Краще стояла справа з дитячою літературою в Галичині. Там були вже народні школи з рідною викладовою мовою і потреба в дитячій книжці диктувалася необхідністю. Але й там

поза дитячим журнальчиком "Дзвінок" та кількома окремими, призначеними для дітей виданнями, не було на чому спинити увагу. Та й ті видання в Наддніпрянську Україну не доходили.

На Наддніпрянській Україні, як нам відомо, українських шкіл не було. Але на нашу думку і це не могло би бути причиною такого недбалого відношення до дитячої лектури в рідній мові. Навпаки, такий стан ще більше мусів би спонукувати суспільство звернути найбільшу увагу на видання дитячих книжок і поза школою, в родинах, давати можливість дитині з перших же кроків розвивати любов до рідного слова, та виробляти в неї світогляд щодо майбутності своєї батьківщини.

Як би там не було, але лишається фактом, що до 1905 року українські діти і то найбільше з вини батьків, жились, поза малими випадками, чужою літературою. Більше того: в багатьох родинах з дітьми свідомо говорилось виключно російською мовою. Такі родини, як М. Лисенка, Є. Чикаленка, Старицьких-Черняхівських, Косачів, де говорилось українською мовою, були оазами серед широкого моря української інтелігенції.

Оце, головним чином свідчить про те, що наше суспільство, яке вважало себе українцями й говорило в урочистих випадках чулі слова

про “Неньку Україну”, фактично не мало віри в те, що та Україна колись таки постане навіть в формі якогось автономного тіла.

Радикальна зміна у відношенню до справи настає після революції 1905 року. Властиво початком тої зміни без сумніву можна вважати рік 1908, коли відома наша письменниця й діячка на полі нашого культурно-національного відродження, Олена Пчілка, перенесла до Києва свій тижневик “Рідний Край”. Вона збагнула, що для національного виховання майбутніх поколінь треба працю виховання починати з коліски. Будучи послідовною в своїх поглядах, вірячи в те, що боротьбою ми досягнемо того, що Україна встане зі сну, вона не обмежувалась вихованням тільки своїх дітей в національному дусі. Вона не задовольнялась тим, що виховала й дала Україні славнозвісну поетесу, свою доньку Лесю Українку. Вона бачила, що діти українських родин денационалізуються і, щоб запобігти цьому, засновує в Києві в 1908 році перший український дитячий журнал “Молода Україна”.

Минуло вже сорок років, як вийшов перший зошит того журналу. Правда, вік його був недовгий, виходив він з перешкодами й перебоями, але в дальшому розвитку нашої дитячої літератури мав він колосальне значення.

Переглядаючи його тепер, можемо констатувати, що ще й сьогодні він є джерелом для наших складачів дитячих читанок, збірників, а навіть і тем для працівників на полі дитячої літератури. Досить вказати на те, що, складаючи свої читанки для народних шкіл і С. Черкасенко, і А. Крушельницький і інші черпали для них матеріял головним чином з “Молодої України”. Такі дитячі декляматори, як “Дзелень-Бом” і інші складались майже виключно з матеріялів, вибраних з цього скромного на вигляд журналу.

“Молода Україна” була призначена для дітей молодшого віку і мала виходити щомісяця одним зошитом. Редагувала його сама Олена Пчілка. Редагувала дуже вміло, з розумінням дитячих потреб і дитячої психології. Здавалось, всі дані говорили за те, що він стане необхідним в кожній родині, де тільки є діти. На жаль, наше тодішнє громадянство ще не доросло до такого журналу й далі продовжувало годувати дітей московською блекотою.

Як свідок тих часів, можу констатувати, що число передплатників “Молодої України” ніколи не переходило за сотню номерів.

Це при сорока мільйонах українського населення!

Не дивно, що при таких обставинах О. Пчілка не могла поширити видання дитячої лі-

тератури взагалі, хоч і як того хотіла. Здавалося, що виглядів на видавання дитячої літератури в ті часи не було жодних. Видавець не мав надії, випустивши дитячу книгу, навіть на покриття своїх видатків.

Треба було вишукувати жертвенних людей, які, не надіючись на зиски, а навіть і на зворот в скорому часі коштів затрати, пішли б на те, щоб видання дитячої літератури поставити на певний ґрунт.

Першим таким меценатом на полі видавання українських дитячих книг був брат відомого нашого вченого історика М. С. Грушевського, Олександр Сергієвич Грушевський. В своїй праці про українські видавництва я присвятив окрему монографію саме цьому видавництву. Воно було засновано в Києві в 1909 році під назвою видавництва “Лан”. Тут я дозволю собі тільки коротенько спинитись на історії заснування цього видавництва та його діяльності в ділянці дитячої книги.

Доля судила мені в той час перебувати в Києві в ролі завідувача редакцією “Літературно-Наукового Вістника”, редагованого проф. М. С. Грушевським. З родиною Грушевських я був у дуже близьких стосунках не тільки як завідувач редакції, а також і як довірена особа професора у всіх його справах. Постійно меш-

кав я в домі Грушевських і був до певної міри членом тої родини.

Олександр Сергієвич Грушевський у той час був доцентом Одеського університету. Звичайно, на різдвяні, великодні й літні вакації М. С. приїздив з родиною зі Львова, а О. С. з Одеси до Києва і довший чи коротший час перебували в родині своєї сестри.

Зустрічі наші відбувались щодня і часто вечорами обговорювали ми справи нашої культурно-національної праці, та укладали пляни на майбутнє. Не минали й питання про стан виховання нашого молодого покоління. В розмовах з О. С. я часто вказував на те, що наші діти денационалізуються, що вони не мають духової поживи в рідній мові, що потрібно за всяку ціну над цією справою застановитись.

Не знаю, чи в наслідок тих розмов, чи просто з метою прислужитись нашій видавничій справі, в один з приїздів до Києва О. С. Грушевський запропонував мені створити видавництво популярно-наукових видань для народу. Всі матеріяльні видатки, як по організації того видавництва, так і по дальшому веденню справи він брав на себе.

Треба сказати, що родина Грушевських матеріяльно в ті часи стояла дуже добре. Джерелом прибутків у неї була полишена їх бать-

ком “Книга славянського чтенія”. То була єдина книга, ухвалена міністерством освіти для вжитку в народніх школах цілої Росії. Виходила вона щороку в накладі найменш двохсот тисяч примірників. Отже, фундатор з матеріяльного боку не мав побоювань, що справа ця потерпить фіяско.

Я радо пристав на співробітництво і взяв на себе не тільки співредакторство, а також і всю технічну сторону видавництва.

Укладаючи програму видавництва, ми звернули особливу увагу на те, щоб поруч з книгами, призначеними для народу взагалі, видавати й книги для української молоді. Була створена спеціальна серія дитячих видань.

Видавництво “Лан” почало свою працю з осені 1909 року. Я звернув особливу увагу на дитячу серію і вже перед Різдом того року появилась у цій серії перша книга.

Укладаючи програму видань, ми звернули увагу й на те, що наші діти свої знання з різних галузів науки черпають з книг у чужій мові, а тому постановили в першу чергу дати лектуру, яка допомогла б їм через своє рідне слово ознайомлюватись якнайширше з різними явищами природи. Вже перша книга “Крим” своїм змістом яскраво говорила про це. Це підкрес-

дила й критика, яка прийняла наші видання дуже прихильно.

Звернули ми також увагу й на зовнішню сторону наших видань. Всі книги виходили в однаковому форматі, багато ілюстровані тодішніми українськими малярами й зовнішньо добре оформлені. Важним було й те, що, як автори оригінальних дитячих творів, так і перекладачі, діставали, як на ті часи, пристойний гонорар і працювали для видавництва “Лан” охоче. Отже, справа була поставлена так, що на перешкоді видавничої роботи труднощів не було.

Найбільше побоювань викликала справа розповсюдження видань. Попередні досвіди показували все ж таки, що батьки наших дітей скорше горнутья до російської дитячої книги. Але й тут, при добрій на початках рекламі, розпродаж йшла, як на ті часи, більш менш нормально. Особливо добрим консументом стала Галичина, де були українські школи, а дитячої літератури бракувало. Та й видавали ми невеликими накладами. Взагалі, тоді було правилом не видавати книг більш як дві тисячі примірників кожної назви. Того притримувались і ми.

Видавництво “Лан” проіснувало всього чотири роки. За той час видало воно в дитячій серії дванадцять назв, і тим дало нашим моло-

дим читачам досить багатий матеріал для читання.

Щоб не входити в детальний огляд змісту кожної книги окремо, я дозволю собі тут подати тільки назви виданих книг. Думаю, що це схарактеризує не тільки зміст, а й завдання того видавництва. Спис виданого подаю з пам'яті, а тому не притримуюсь хронологічного порядку виходу їх в світ.

1. Ю. Сірій. — “Крим”. Мандрівка одної школи по Криму.

2. Р. Кіплінг. — “От так казки!” Збірник найкращих казок автора для дітей молодшого віку, з ілюстр. самого автора. Переклад Ю. Сірого.

3. Р. Кіплінг. — “Джунглі” ч. I. Переклад Ю. Сірого. Ілюстрації Івана Бурячка.

4. Р. Кіплінг. — “Джунглі” ч. II. Переклад Ю. Сірого. Ілюстрації Івана Бурячка.

5. Сетон-Томпсон. — “Родина лисів”. Збірка оповідань. Переклад Ю. Сірого.

6. Лонг. — “Рогань”. Збірка оповідань з природи. Пер. Ю. Будяка.

7. “Нело та Патраш”. Збірка оповідань гуманітарного змісту. За чужими аторами переклав Ю. Сірій.

8. Л. Глібів. — “Байки”. Повна збірка з ілюстр. І. Бурячка.

9. Гауф. — “Казки”. ч. I. Переклад О. Олеся.

10. Гауф. — “Казки”. ч. II. Переклад О. Олеса.

11. Ганна Грушевська. — “Над Чорним морем”. Оповідання з перебування дітей в Алушті. Ілюстр. І. Бурячка.

12. Ю. Сірій. — Життя рослин. Популярна анатомія й фізіологія рослин.

З наведених назв можна бачити, що видавництво звертало особливу увагу на теми природничого змісту. Звичайно, пізніш строго притримувались такого пляну воно не мало на увазі. Вже готувались книги й іншого характеру, та в 1913 році технічний редактор з політичних причин мусів залишити не тільки Київ, а й Україну. Це вже само по собі мусіло відбитись на ході дальшої праці. Та направити це згодом далось б, коли б не почалась в 1914 році перша світова війна. З початком її весь український видавничий рух був припинений російським урядом. Така доля не минула й видавництво “Лан”. А проте й виданням названих дванадцяти книг видавництво зробило не аби який вклад в нашу дитячу літературу.

Тепер видання того видавництва є великою бібліографічною рідкістю.

Майже рівночасно з початком діяльності видавництва “Лан”, прийшло до життя в тому ж

таки Києві подібне видавництво товариства українських педагогів “Український Учитель”.

Основоположниками його були народні учителі Григорій Шерстюк та Спиридон Черкасенко. Обидва вони були вихованцями Новобугської учительської семінарії. По скінченні семінарії Гр. Шерстюк учителював на Полтавщині, а С. Черкасенко в Юзівці на Катеринославщині, при копальнях вугілля. (Теперішній Донбас). І той і другий були звільнені московським урядом з учительських посад за активну участь в робітничому русі. Не знаю, що саме закидали Гр. Шерстюкові, але С. Черкасенко був звільнений після процесу за написану ним п'єсу “Земля”.

Відбувши кару й позбувшись посади, він переїхав до Києва і весь віддався літературній праці. Був він сталим співробітником “Ради” та “Літературно-Наукового Вісника”. Незабаром приїхав до Києва теж і Гр. Шерстюк і в скорому часі зайняв посаду адміністратора редакції “Рада”.

Не дивлячись на переобтяженість працею, обидва з запалом віддалися організації українського учительства в Києві та розбудові видавництва шкільної літератури. В цьому дуже енергійним помічником була відома наша діячка на полі шкільництва Софія Федорівна Русова. Во-

на мала змогу весь свій час віддавати цій праці, бо матеріально була як-так забезпечена й не потребувала займати якусь посаду.

Незабаром по приїзді Шерстюка й Черкасенка й було організовано т-во "Український Учитель". Першим виданням його, здається, були "Українська граматика" Г. Шерстюка, та книжка "Якої нам треба школи" С. Черкасенка.

Та найбільшим ділом, яке провело в життя це молоде товариство, було заснування педагогічного журналу "Світло". Це був перший педагогічний журнал на Наддніпрянській Україні за всі часи її існування. На чолі його, як головний редактор, став енергійний Гр. Шерстюк, а ближчими співробітниками стали: С. Русова, С. Черкасенко, О. Єфремов і Ю. Сірий. Журнал ставив собі завдання боротьбу за українську школу, організацію українського учительства, та розроблення питань по організації нашої народньої школи.

На заклик до передплати й співробітництва зразу ж відгукнулось таке число учительства, що існування журналу до певної міри було забезпечено. Треба прийняти під увагу й те, що в ті часи передплачувати взагалі якесь українське періодичне видання для учителя було річчю далеко небезпечною. Тимбільше було небезпечним передплачувати такий спеціальний журнал

як "Світло". Одначе, щоб уникнути нагінки, більшість учительства передплачувала його на адреси своїх знайомих, що не займали урядових посад.

В процесі праці, як в редакції, так і в про воді товариства, виявилось, що виданням само го журналу не можна обмежуватись, що поза ним треба було готувати й шкільні підручники, та книги для дитячого читання. Всі ми були свідомі того, що коли виборемо свою народню школу, то з перших же днів повинні будемо забезпечити її підручниками. Будучи самі народніми учителями, в своїй діяльності ми звертали особливу увагу на народню школу. До виготовлення підручників приступили С. Русова, С. Черкасенко і Яків Чепіга. Пізніш виявилось, що праця та зробила дійсно неоціниму послугу нашій народній школі, бо коли прийшов так довго жданий час і двері нашої національної школи в 1917 році відкрились для наших дітей, то ми вже мали готовими майже в повному комплекті підручники. С. Черкасенко виготовив прекрасний буквар "Початок" і читанки для чотирьох ступнів народньої школи, Я. Чепіга дав повний курс арифметики, С. Русова географію, Ю. Сірій — природознавство і т. д.

Вже на осінь 1917 року видрукувано й кинуту в народні школи сотні тисяч тих підручників.

Потребу в дитячій літературі старались ми теж хоч частково задовольнити. Під редакцією С. Русової, Ю. Сірого, С. Черкасенка та Я. Чепіги випустили ми ряд дитячих книжок. З огляду на те, що видавництво “Лан” випускало книги для дітей старшого віку й молоді взагалі, ми на початках обмежились виданням книжок для дітей меншого віку. Вже в 1912 році випустили ми першу серію таких книжок.

То були:

1. Ю. Сірий — “Світова мандрівка краплини води”.

2. “Про горобця славного молодця”.

3. “Дивовижні рослини” (Рослини теплих країн).

4. С. Черкасенко — “Воронько”. Оповідання про працю на копальнях.

5. Гр. Шерстюк — “Про зозулю”.

Поза тим випустили також і декляматора для читання на дитячих святах та імпрезах під назвою “Ялинка”. Декляматор той уложив С. Черкасенко і він був найкращим того роду збірником.

Всі названі книги були написані авторами на спеціальне замовлення товариства “Український учитель” і написані в формі живих оповідань.

Як вони були прийняті молодими читачами,

показує те, що деякі з них вийшли в чотирьох виданнях.

Товариство “Український Учитель” взагалі в житті учительства, та його боротьбі за рідну народню школу відіграло величезну роль. Воно не тільки ширило ідею необхідности школи рідною мовою через свій журнал “Світло”, не тільки видавало дитячу літературу, а й вело пропаганду живим словом. Можна сказати сміло, що ні одні учительські з’їзди, ні одні педагогічні курси не відбулись без легальної чи нелегальної участі чільних членів того товариства. На деяких з’їздах тільки завдяки праці членів товариства виносились резолюції згідні з постановами президії “Українського Учителя”.

Хоч українські школи й були урядово заборонені російським урядом, але стараннями товариства вони відкривались нелегально. То були головно дитячі садки, де виховання й наука провадились рідною мовою.

На жаль, майже на самому початку діяльности товариства один з його фундаторів і навіть провідник, знесилений довгими перебуваннями в тюрмах, назавжди відійшов від нас.

То був Гр. Шерстюк, що помер після тяжкої недуги на туберкульозу. По його смерті праця провадилась нормально до 1914 року.

На зміну Гр. Шерстюкові прийшов діяльний член товариства Яків Чепіга, що був теж звільнений з посади народнього учителя й переїхав до Києва. Провід редакції “Світла” взяли на себе В. Прокопович та О. Єфремов. Але незабаром та ж таки війна спричинилась до того, що діяльність товариства була заборонена російським урядом.

З вибухом революції 1917 року колишні фундатори товариства поновили свою роботу при видавництві “Рідна школа”, яке було організоване під редакцією С. Русової, Ю. Сірого, С. Черкасенка і Я. Чепіги, і працювало на автономних засадах при видавництві “Дзвін”.

Але це вже був початок нової доби в житті нашої дитячої книги.

Дитячий письменник — післанництво Богом дане. Писати для дітей — священна служба, що до неї треба вдягати ризи на себе.

Катря Гриневичева

(З доповіді на I-му з'їзді ОПДЛ)

Бій за володіння душами українських дітей на чужині — бій за майбутнє володіння України в Україні.

(Із статті “Основи” в III-му збірнику “МУР”)

Б. Гошовський

У БОРОТЬБИ ЗА ДУХА НАЦІ В ДУШАХ ДІТЕЙ

(Дещо з історії нашої дитячої літератури, дещо про ОПДЛ і наші сучасні завдання)

В історії української культури своє немало-важне місце займає дитяча література. Ця література така давня, як давній український народ. Українська народня казка, взагалі фольклор — це у великій мірі творчість, призначена дітям, і одночасно це наше невичерпне джерело сили духа, джерело краси нашої мови і джерело етично-моральних цінностей, що такі притаманні українському світові. Фольклор — вияв духа і світогляду українського народу і як такий — він найцінніша спадщина минулого нам і нашим дітям, а письменникам — це перша літературна школа і зокрема перша школа теорії української дитячої літератури.

Писана ж наша література найдавнішої доби хоч і не була призначена дітям, але без сумніву, читалася чи розповідалася дітям, дякуючи своїм фантастично-казковим і легендарним мотивам, як, напр. мінеї — релігійні збірники про святих, переплітані різними легендами, апокрифи — перекази на біблійні теми, що й сьогодні живуть переспівувані й вбирані в літературну форму релігійних легенд (як напр., легенда-ві-

рування про березу, що побіліла із страху, бо Юда хотів на ній повіситися, і ряд подібних), і ці легенди — це улюблена і чудова лектура дітям і сьогодні, далі ж давні повісті, що, маючи своє основне джерело на далекому сході, в арабських та індійських казках, були близькі дитячому сприйманню. Такі повісті, як “Про індійське царство” — всі вони сягають корінням у світ східньої фантазії — в світ арабських казок “Тисяча і одної ночі” і індійської “Панчатантри” — “П’ятикнижжя”, що й сьогодні сповняють душі дітей усього світу чарівним тремтінням, окрилюють їх думки й мрії.

Коли ж прийшла і наша власна не тільки перекладна література, то й тут знаходиться пожива дитячій фантазії й душі. Напр., Літопис Нестора дав відомі перекази про св. Андрія, про заснування Києва, про смерть Олега, і ці перекази були і є нашою національною дитячою літературою, з якої говорить до дітей велике й чарівне минуле. А Галицько-волинський літопис зберіг, напр., прекрасний і такий сьогодні нам близький переказ про чарівне “євшан зілля”, що його наші діти повинні зберігати глибоко в своїх серцях, як заповідь — як мову віків і предків наших.

Середня доба нашої літератури теж, мабуть, не мала окремих творів для дітей, але й тут — і в релігійних творах і особливо в шкільних драмах та інтермедіях, врешті у вертепі завжди були і казкові мотиви, не кажучи вже про релігійно-біблійний зміст, який дітям вже змалку цікавий, зрозумілий і при тому виховний Бай-

ки ж “мандрованого філософа” Сковороди, хоч не були призначені дітям і своєю важкою мовою їм майже незрозумілі, але й вони опинювалися в руках дітей, чого доказом хочби Шевченко, що хлопцем у бур’яні “списував Сковороду”. Звичайно, і в той час народня творчість — народні казки й байки живили душі дітей, а козацькі думи, співані бандуристами, запалювали ці душі горінням національного почуття.

Літературу, творену з думкою про дітей, як читача, дала щойно нова доба, що її звикли ми рахувати від “Енеїди” Котляревського. Коли байки Гулака-Артемівського і Гребінки були передусім політично-суспільними сатирами, то вже байки й казки Левка Боровиковського, позначені подувами тодішньої доби романтизму, були ближчими дитячому розумінню й сприйманню, а, напр. Амвросій Метлинський в своїй поезії “Степ” так і звертається до української дитини, до свого сінка, з яким веде розмову серед ночі у степу:

“Чи знаєш, хлопче, який степ твій коник топче?

Хто тут бився, степом мчався, хто втікав, кого лякався?

А про степові могили каже:

“Колись, мій сину, ми в тії могили
Злих ворогів, було, спати клали...”

Яків Щоголів, оцей, за М. Зеровим, “непривітаний співець”, так і здобув популярність зразу тільки віршами, призначеними дітям, (як “До дітей”, “Ткач”, “Травень”, “Зимовий ранок”), а вже переломова поява в нашій дитячій

літературі — Леонід Глібів. Його байки, писані для дітей і друквані в дитячому журналі “Дзвінок”, залишаться назавжди цінним здобутком не тільки дитячої, а взагалі нашої літератури. Майже одночасно з Щоголевим виступає і Марко Вовчок, яку й доводиться вважати фактичним основоположником нашої дитячої повісті й оповідань, основоположником, що із ясною метою та свідомістю свого завдання дала твори для дітей, передусім “Марусю”, — оцю саму, що десятки її видань появилися у Франції в перекладі на французьку мову, що одержала відзначення французької Академії, а міністерство освіти поручило її до шкільних і народніх бібліотек, і що від першої її появи в 1875 р. до 1878 р. появилася 34 видання і що її і сьогодні читають у французьких школах як обов’язкову лектуру. У листах Марка Вовчка до чоловіка, Опанаса Марковича вона так і пише: “се ж буде книжка для діток, що там піде “Галя, Кармелюк, Ведмідь, Невільничка”, а в іншому листі: “я тепер пишу повістку для дітей”, і т. д. Твори М. Вовчка для дітей, особливо її “Ведмідь” і повість “Маруся” були перекладані на різні мови, і власне це й є єдині твори нашої дитячої літератури, що вийшли в світ і здобули в ньому признання і тверду позицію.

Що ближче до нових часів, то справа дитячої літератури в нас поглиблюється, розгортається. Тут безперечно, заважили не мало дитячі періодичні видання, що з них першою була “Ластівка” у Львові (саме минулого року пройшло 80 років від її заснування), далі славний “Дзві-

нок” там же, оснований 1890 р., 60 р. тому, потім “Молода Україна” Олени Пчілки в Києві по революції 1905 р., а врешті ці численні видання, що появились і в Галичині і в Карпатській Україні і в Бачці між обома світовими війнами (“Світ Дитини” М. Таранька, “Дзвіночок” Тиктора, “Малі Друзі” за редакцією підписаного, “Наш Приятель” — католицький дит. журнал, “Дитина” у Варшаві за редакцією І. Коровицького, призначена для Волині, “Наша Заградка” в Руському Керестурі, врешті в часі війни “Нашим Дітям” у Морджанах у Чехії та далі “Малі Друзі” в Кракові, потім знову у Львові, а врешті на еміграції в Німеччині. На східніх землях, у Києві в 1917-18 рр. появлялися “Волошки” з ініціативи відомої родини Антоновичів, але большевицька окупація припинила це видання, і згодом там почали появлятися нові дитячі журнали, тільки ж, звичайно, сповнені комуністично-большевицького змісту.

Отож, періодичні видання й пособляли в нас розвиткові дитячої літератури. На сторінках львівського “Дзвінка” виступив Іван Франко із своїм “Лисом Микитою”, байками “Коли ще звірі говорили”, “Абу Касимовими капцями”, “Дон Кіхотом” і т. д., тут виступив уперше в літературі Михайло Коцюбинський, тут друкували свої твори для дітей Катря Гриневичева, К. Малицька, Юрій Тищенко-Сірий, Гнат Хоткевич, Леся Українка, Іван Липа, Степан Ковалів-Пятка, а в київській “Молодій Україні” поруч Олени Пчілки А. Кашенко, Леся Українка і інші.

Розгорнув велику роботу і Борис Грінченко, автор, перекладач і видавець українських і

чужих творів для дітей, що боровся із неймовірними труднощами царсько-московської цензури. У цій праці допомагала йому видатно дружина, Марія Загірна. Дякуючи фондам О. Грушевського, брата відомого історика, і праці Юрія Тищенка-Сірого, видано в Києві до часу першої війни ряд дитячих книжок, такі ж видання дали тут і учителі, згуртовані у своїм товаристві, де особливо виявився як автор і організатор видавничого діла Спиридон Черкасенко і учитель, Гр. Шерстюк.

По визвольній війні на еміграції, в Чехії, в ділянці дитячої літератури працював Василь Королів Старий, автор передусім дитячих п'єс і видавець, відомий особливо своїм романом для юнацтва "Чмелик". У Львові видавали дитячу книжку М. Таранько, "Рідна Школа", "Золоту бібліотеку" видавав учитель Матвійчук, бібліотеку для старших дітей "Ранок" почав видавати І. Тиктор, появлялися окремі видання теж поза Львовом, у Коломиї, а на еміграції поза Прагою головню у Відні.

Найбільш відомі письменники для дітей останньої доби, рахуючи від першої світової війни це О. Лотоцький-Вільшенко, О. Лотоцький-Білоусенко, Королів-Старий, Юра Шкрумеляк, О. Олесь, Р. Завадович, А. Чайковський, Олена Цегельська-Галя і інші, а вже в добу останньої війни і після війни чи не перше місце зайняла Ірина Наріжна, продовжує творчість для дітей Р. Завадович, Ірина Винницька дала оповідання "Кам'яна сокира", що каже сподіватися від цієї письменниці і дальших вартісних творів для ді-

тей, Оксана Лятуринська дала ряд поезій, поезії й оповідання дає Леонід Полтава, який наполегливо і віддано працює в ділянці дитячої літератури і при його таланті треба ждати від нього, може, й нової сторінки в історії цієї літератури. Історичні оповідання дає Микола Погідний, і він сьогодні чи не єдиний працює над історичною тематикою. Олекса Стефанович досі мало друкувався в дитячих виданнях, але його збірка майстерних формою віршів для дітей жде своєї появи. Іван Багряний дав дооці єдиний твір (“Казка про лелек і Павлика мандрівника”), що при деяких недоліках форми й змісту свідчить про великий талант автора теж у творчості для дітей — на жаль, він у цій ділянці себе далі не виявляє. Цінна поява це “Звірячий зимовник” Дмитра Соловія, де автор дуже зручно й майстерно використав і опрацював народний мотив і виявив знання літературосприймання молодших дітей головно кумулятивністю (повторами) у своїй байці. Болюча втрата нашої дитячої літератури — це недавня смерть Авеніра Коломийця, що особливо цікавився дитячим ляльковим театром і як автор п’єс і як організатор. Його твори для дітей і досі в рукописах (поза дрібними, розкинутими в журналах). У дитячій літературі почав творити і Леонід Мосендз, на жаль, і його скосила передчасно смерть. Треба сказати, що взагалі в дитячій літературі від першої світової війни появилося дуже багато імен, але вони так і залишилися на сторінках журналів, або в кращому випадку як автори одної, найвище двох книжечок. Вони просто зникли

чи через брак видавництва, чи ралше через брак відповідного середовища та літературно-мистецької атмосфери, яка давала б їм постійний поштовх до праці над собою і над своїм талантом. Це безперечний факт, що в Галичині при всій наявності відносно живого видавничого руху взагалі, а дитячої книжки зокрема, не було глибше проведеної літературно-мистецької політики, не було й такої постаті як Франко, що був просто школою для молодих сил, не було навіть підручника поетики, що давав би основне теоретичне знання літературній молоді. Такий стан особливо некориско відбився в дитячій літературі, і в висліді видавці нерозбірливо друкували часто просто півграмотні "твори". Ніде правди діти, такий талановитий поет, як Юра Шкрумеляк, що міг дати дійсно високоартісні твори, головно для дітей, залишив масу віршів і віршових сценок, що з них сьогодні ні одної не можна передрукувати без основного виправлення форми й мови. Ясно, що він, як редактор масово поширеного "Дзвіночка" ставав мимоволі "школою" і для молодих авторів і для самих дітей, але наслідки такої "школи" були фатальні. Ясно, що згодом треба було великого зусилля, щоб авторів заставити до вивчення поетики, до зусилля-праці над своїм словом, до мистецтва слова. Треба було не одному вже відомому авторові або перекреслити всю свою дотеперішню творчість для дітей, або її основно виправити-перетворити. І варто додати, що під час окупації Галичини німцями при існуванні єдиного тоді толерованого ними "Українського

Видавництва" Краків-Львів, пройшов в літературно-мистецькому процесі в Галичині певний позитивний злам, зокрема в ділянці дитячої літератури. Літературні вимоги, поставлені редакцією відділу дитячих видань, автори прийняли з повним розумінням, і тоді й почалася нова доба — та воєнні події скоро обірвали видавничо-літературну працю на рідних землях. З падінням Німеччини цей процес найшов свій вияв на еміграції у створенні весною 1946 р. окремої, досі невідомої в нас установи, а саме Об'єднання Працівників Дитячої Літератури. Спонукою створення цього об'єднання було бажання вивести остаточно дитячу літературу на чисті води — зробити її дійсно літературою, якою вона була в добу М. Вовчка, Глібова, Франка, Коцюбинського, Лесі Українки і якою є вона сьогодні у всьому світі, — зробити її предметом пильної уваги і літературних і літературознавчих кіл та й усього громадянства. Мету у великій мірі досягнуто. Відбуті чотири з'їзди-конференції ОПДЛ в Німеччині дали багатий теоретично-науковий матеріал, а започаткована видавнича діяльність, диктована пекучою вимогою часу, дала у висліді кругло сорок випусків дитячої літератури, що сьогодні є духовим кормом нашим дітям, розкинутим по широкому світі. Ряд статей у пресі поглибили серед громадянства розуміння ваги дитячої літератури, зокрема в сучасній нашій еміграційній дійсності, а літературно-мистецькі кола сьогодні ставляться до питань дитячої літератури з куди більшим розумінням і повагою (напр., у збірниках

літературно-мистецької проблематики “МУР” появилися докладні звіти з основчого з’їзду ОПДЛ, далі окремі доповіді та й вступна стаття “Основи”, що її самий заголовок говорить власне про основність питання дитячої літератури).

В ОПДЛ згуртовані майже всі дитячі письменники, образотворчі мистці — ілюстратори дитячої книги, композитори дитячої пісні, літературознавці, фахові видавці й редактори дитячих видань, педагоги, і взагалі всі працівники в ділянці книги й мистецтва для дітей. Члени поділяються на звичайних, прихильників і добродіїв. Прихильники і добродії можуть бути з найширших кіл громадянства.

Виїзд української маси з Німеччини послабив часово працю ОПДЛ, але тепер постають клітини ОПДЛ у різних країнах нашого поселення.

Потреба дитячої літератури відчувається знову дуже гостро. Видані книжки в Німеччині здебільшого вже прочитані дітьми та й вичерпуються. Цей факт казав прискішено відновити діяльність в-ва “Нашим Дітям”, яке існує як одна з агенд ОПДЛ. Представництво ОПДЛ в Торонто і започаткувало видання тепер вже не спорадичної, а щомісячної “Бібліотеки юного читача “Євшан-зілля”. Сама назва вказує на характер і мету видання.

В-во має в пляні видання першої в нас Української Дитячої Енциклопедії — Книги Знання і теж першої в нас “Хрестоматії Української Дитячої Літератури”, а далі серії кольорових ви-

пусків для наших найменших, серії випусків з українознавства, очевидно в формі оповідань і т. д. В українській пресі в США і в Канаді були вже теж висловлені проекти створити при ОПДЛ Центральне Видавництво Української Дитячої Літератури, як загально-українську установу на всю українську еміграцію. Реалізація всіх цих далекосяглих і основної ваги в наших еміграційних умовах плянів залежить у великій, а то й вирішній мірі від загалу громадянства. Коли воно поставиться до праці ОПДЛ так уважно, як уважно ставиться ОПДЛ до своєї праці для добра наших дітей, то мета буде спільно досягнута: наша дітвора і наше юнацтво дістануть у руки таку гарну оформленням і змістом рідну книгу, що вона полонить їх серця й думки, — полонити ж серця й думки нашого молодого покоління нашим рідним українським словом і духом, — наша велика мета й наше завдання.

Процес розвитку нашої дитячої літератури від народньої казки в устах сільської бабусі в заранні нашого історичного буття до ОПДЛ в сучасних важких трагічних днях нашої історії проходив довгі століття і позначився етапами великої праці творців нашої культури, нашого слова і нашої книги дітям — повсякчасній весні нації, її надії, її основній цінності. Процес цей не сміє сьогодні обірватися, а власне навпаки, мусить розгорнутися з винятковою силою, бо виняткові наші часи і виняткові обов'язки ставить перед нами наша історія: зберегти в наших дітях на чужині духа нації, а з цим і майбутнє нації.

Республіканський
педагогічний музей
Земельний фонд 26259

"Дк" 118

Передплачуємо для дітей
Бібліотеку

„ЄВШАН ЗІЛЛЯ”
видання ОПДЛ

„YEVSHAN-ZILLA”,

20 Hewitt Ave.

Toronto, Ont., CANADA